

Kees Schuyt: Verdeel de lasten over alle generaties

Henk Bakkerode & Christina Mercken

Professor dr. Kees Schuyt (1943) is socioloog, jurist en columnist. Een maatschappelijk geëngageerde wetenschapper die zich als hoogleraar, lid van de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid (WRR) en columnist voor de Volkskrant verdiepte in een breed scala aan thema's over mens en maatschappij. Als lid van de WRR werkte hij aan de rapporten 'Generatiebewust beleid' (1999) en 'Waarden, normen en de last van het gedrag' (2004). Begin 2005 werd hij lid van de Raad van State.

De mens in de verzorgingsstaat en de overdracht tussen generaties zijn belangrijke thema's voor Kees Schuyt. Hij heeft een sterk gevoel voor rechtvaardigheid en gelooft in zorg voor iedereen en iedereen kansen geven, maar ook in eigen initiatief en verantwoordelijkheid. Hij is een voorstander van de participatiemaatschappij, maar zeker niet als kritiek op de verzorgingsstaat. Want juist dankzij de verworvenheden van die verzorgingsstaat zijn de jongeren en ouderen van nu welvarender, hoger opgeleid, individueler en mondiger en dus in staat de participatiemaatschappij vorm te geven.

Generatiebewust beleid 10 jaar later

In 1999 verscheen het WRR-rapport 'Generatiebewust beleid', hoe kijkt u daar op terug?

Het was een economisch en sociologisch rapport waarin alle aspecten bij elkaar kwamen: macro-economie, economie van de pensioenvoorzieningen en sociologische elementen van de verhouding tussen generaties. We gaven toen een goed overzicht van de issues en introduceerden de term generatiebewust beleid. Maar het belangrijkste is dat het om een mix van beleidsmaatregelen gaat: én de arbeidsparticipatie omhoog brengen, én fiscaliseringsmaatregelen nemen, én de staatsschuld reduceren, én wat doen aan levensloopverantwoordelijkheid, én de mentaliteit veranderen zodat iedereen ook vindt dat hij of zij tot 65 of zelfs langer

kan doorwerken. Die mix hebben we altijd benadrukt, want met één maatregel alleen lukt het niet.

Hoe tevreden bent u met de follow-up die het rapport heeft gekregen?

Het rapport kreeg behoorlijk wat aandacht en sommige maatregelen zijn overgenomen, zoals verhoging van de arbeidsparticipatie onder 55-plussers, maar in een te langzaam tempo en soms ook te laat. Tijdens de afgelopen verkiezingen zijn voorstellen aan de orde geweest die wij al in 1999 hadden voorgesteld, zoals de fiscalisering van de AOW of verhoging van de pensioenleeftijd. De maatregelen die we nu nemen, hadden tien jaar geleden genomen moeten worden. Nout Wellink (president Nederlandsche Bank) stelde onlangs voor de pensioenleeftijd over een periode van 24 jaar te verhogen, ieder jaar een maand erbij. Als we daar in 1993 mee waren begonnen, waren we nu halverwege, mooi op tijd voor de vergrijzingspiek in 2017. Maar als we daar nu mee beginnen, zijn we eigenlijk al te laat. Maar beter laat dan nooit.

Welke thema's uit het rapport zijn ook vandaag relevant?

De meeste zijn door de vergrijzing alleen maar urgenter geworden, zoals verhoging van de arbeidsparticipatie van 55-plussers tot 65 jaar en de beheersing van de zorguitgaven. De waarschuwing voor de situatie bij andere Europese lidstaten was tien jaar geleden ook minder urgent. Onder meer Italië, Frankrijk en Duitsland kennen zeer hoge rechten (in Italië stoppen mensen al met 55 jaar met werken), maar ze hebben onvoldoende gespaard en geen goede pensioenfondsen opgebouwd. De situatie bij onze burens zal ons over een jaar of vijf zeker raken via de Europese Monetaire Unie. De beheersing van staatsschuld is een andere kwestie. Met de recente financiële crises is het bijzonder onwaarschijnlijk dat we de staatsschuld weer tot nul kunnen reduceren. Het reduceren van de staatsschuld is niet de allerbelangrijkste maatregel die wij voorstelden, maar toch zou het goed zijn voor de jonge generaties die er, dankzij de verminderde rentelasten, echt wat aan zouden hebben.

Hoe staat het anno 2008 met uw boodschap de verantwoordelijkheden tussen generaties te spreiden?

De levensloopregeling is een gevolg van ons advies, maar onze aanbeveling is verworpen tot een financiële maatregel die ingewikkeld is en vooral wordt gezien als alternatief voor een spaarregeling. Het komt daarom niet echt van de grond. Wij bepleitten juist een mix van maatregelen, zowel financieel als sociaal. Die boodschap is nog altijd waardevol. Daarom was ik ook teleurgesteld bij de laatste verkiezingen. Bos had wel gelijk met zijn plan om de AOW te fiscaliseren, maar hij bracht het als dé maatregel tegen de vergrijzing. Hij had juist moeten stellen dat de vergrijzing een probleem is dat op ons afkomt - dat weet iedereen - en dat we daarvoor een groot scala aan maatregelen nodig hebben, te beginnen met staatsschuldreductie (dat spreekt iedereen aan), dan arbeidsparticipatie en ook dit en dat ... en natuurlijk ook fiscalisering van de AOW want de lasten moeten rechtvaardig verdeeld worden en ook ouderen moeten financieel meedragen. Wij noemen dat in het rapport 'rechtvaardigheid tussen generaties': verdeel de lasten over alle generaties en laat alle generaties meedoen aan de oplossing van de vergrijzing. Het argument van de ouderenbonden dat ze hun pensioenpremies hebben betaald en nu niets meer hoeven te doen, is onzin. Het gevaar bestaat dat we alleen focussen op de behoeften van die babyboomers. Maar in de vergrijzingsproblematiek moeten we ook rekening houden met de jongeren en mid-veertigers. Zij kunnen niet alles dragen. Die babyboomers waren een plaag voor hun ouders en ze worden nu een plaag voor hun kinderen.

Betekent dat dat de babyboomers langer moeten doorwerken?

In het WRR-rapport bepleitten wij het doorbreken van het collectieve idee dat mensen al op hun 55ste niet meer hoeven te werken. We beginnen gemiddeld pas tussen ons 70ste en 75ste levensjaar lichamelijke mankementen te vertonen, maar de ouderenbonden zeggen dat mensen al op 50-jarige leeftijd oud zijn. Onzin! Gelukkig zien we de leeftijdsgrens die bepaalt dat iemand oud is eindelijk weer opschuiven. Toch blijft doorwerken een uitdaging. Piet Hein Donner (minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid) worstelt met de vraag hoe doorwerken te stimuleren, vooral na

65 jaar want daar kleven allerlei juridische haken en ogen aan, zoals pensioenrechten en het ontslagrecht. De maatregelen die nu genomen worden – zoals de bonus voor doorwerken die in de miljoenennota is opgenomen – zijn nog weinig effectief. Het kabinet probeert mensen met financiële prikkels langer te laten doorwerken, maar de vraag is of dat alleen met financiële prikkels kan. Er is ook een mentaliteitsverandering nodig zodat het een culturele vanzelfsprekendheid wordt dat mensen tot hun 65ste of langer blijven werken. Maar dat moet niet één uniforme maatregel worden. We hebben juist flexibilisering van de uittredingsleeftijd nodig. Dat is lastig te realiseren, maar ik kan misschien nog met gemak tot mijn 70ste doorwerken, iemand die zware bouwwerkzaamheden verricht kan dat niet. Johan Mackenbach (hoogleraar maatschappelijke gezondheidszorg) en Lans Bovenberg (econoom) stellen daarom voor de uittredingsleeftijd te relateren aan het aantal gewerkte jaren in een bepaald beroep.

Van verzorgingsstaat naar participatiemaatschappij

Nu het stelsel van overdrachten tussen generaties onhoudbaar lijkt te worden, volgt kritiek op de verzorgingsstaat. Deelt u die?

Nee. Historisch gezien was de verzorgingsstaat een zeer goede oplossing voor een toenmalig urgent probleem, namelijk het opvangen van de ouderen die door de crisisjaren en de oorlog niets hadden kunnen sparen, die geen collectieve regelingen hadden en geen welvarende kinderen op wie zij konden terugvallen. Oud en arm waren in die naoorlogse jaren voor een flink deel van de bevolking synoniem. Op dat moment, toen de welvaart nog niet zo hoog was, waren collectieve regelingen hard nodig en de doorlopende economische groei van 1950 tot 1973 ging in die eerste jaren vooral op in collectieve regelingen als de AOW, WW en WAO. Pas na 1965 begint de individuele welvaart van ijskasten, televisies, caravans en auto's en neemt de grootste urgentie af. Het omslagstelsel en de collectieve maatregelen hebben ons als samenleving veel goed gedaan.

Hoe beoordeelt u dan de ontwikkeling van verzorgingsstaat naar participatiemaatschappij?

Ik zal die participatiemaatschappij straks geweldig bewonderen, maar niet als kritiek op de verzorgingsstaat. Het is namelijk een bijna logische uitvloeisel van de verworvenheden van de verzorgingsstaat, van de verbeterde arbeidsomstandigheden, van de verhoogde scholing, van de toegenomen welvaart. De verzorgingsstaat heeft individualisering mogelijk gemaakt, heeft de burger mondiger gemaakt en sociale mobiliteit bevorderd. De individualisering van de verantwoordelijkheid die we nu zien is dus geen kritiek op de verzorgingsstaat, maar juist mogelijk gemaakt door die periode van collectivering na de tweede wereldoorlog. De collectivering behoeft niet eeuwig te blijven, maar in een historisch licht gezien, vind ik de huidige kritiek op de toenmalige collectivering veel te kortzichtig, onterecht en vooral a-historisch, kortom voornamelijk door een huidige conservatieve ideologie bepaald.

U heeft dus geen kritiek op de verzorgingsstaat?

Het model van collectivering hebben we op te veel terreinen toegepast. De verzorgingsstaat was urgent voor pensioenen en ziektekosten, maar het is de vraag in hoeverre collectivering en staatsverantwoordelijkheid ook nodig waren voor bijvoorbeeld culturele en welzijnsvoorzieningen. Mijn welzijnsvisie is dat iedereen voor zijn eigen welzijn verantwoordelijk is, ook ouderen. Welzijn is weerstand overwinnen, maar wie zijn welzijnsvoorzieningen door de overheid laat creëren, leert zijn hindernissen niet overwinnen. Op de kern van de verzorgingsstaat – de AOW, de ziektekostenverzekeringen, de financiering van noodzakelijke scholing – heb ik geen kritiek. Maar ik heb wel kritische kanttekeningen bij de expansie van de verzorgingsstaat. De collectivering is toegepast op gebieden waar niet gecollectiveerd kan of hoeft te worden, zoals welzijn. Met als onvoorzien gevolg dat het eigen initiatief is verarmd en vervaagd. Mensen kijken nu in eerste instantie naar de staat in plaats van naar zichzelf. Als de participatiemaatschappij er op gericht is die ondernemende geest weer terug te krijgen, dan ben ik er erg voor. Maar ik ben als socioloog niet al te optimistisch dat het zal lukken het gebrekkige particuliere initiatief nieuw leven in te blazen

U bent dus voorstander van de participatiemaatschappij?

Wel als die het doel heeft het particulier initiatief te stimuleren. Maar we moeten oppassen dat de roep om individuele verantwoordelijkheid niet dient om een flink aantal bezuinigingen mogelijk te maken met verslechtering van de participatie als gevolg. Waar mensen vroeger recht hadden op bepaalde voorzieningen, zijn zij nu dankzij de Wmo overgeleverd aan de discretie van de gemeente. Er zijn rechten afgenomen, dat is duidelijk. Maar tegelijkertijd zijn sommige rechten onzin. Zo is Nederland een fietsland, we hebben altijd al voor ons eigen vervoermiddel gezorgd. Het recht op fietsen gaan we niet collectivieren. Die gedachten moeten we doortrekken: ook op latere leeftijd moeten we voor ons eigen vervoermiddel zorgen, ook als dat een scootmobiel is. Meer individuele verantwoordelijkheid en minder een appèl doen op de gemeente is een goede ontwikkeling. Maar de kern van de verzorgingsstaat, het opvangen van de zwakkeren, is nog altijd relevant en moet behouden blijven. Ik bepleit maatwerk en selectiever omgaan met door de overheid gegarandeerde rechten. We moeten er voor waken dat we het kind met het badwater weggooien. De participatiemaatschappij is namelijk geen tegenstelling van de verzorgingsstaat, maar een natuurlijke vervolgfase.

Invloed op beleid

In hoeverre heeft u in uw loopbaan invloed op beleid gehad?

Bij de WRR zat ik aan het begin van de beleidsketen. Ik mocht daar problemen benoemen en zelf oplossingen zoeken en kon creatieve ideeën ontwikkelen. Het vergrijzingsvraagstuk is daar een voorbeeld van en is mede dankzij ons WRR-rapport op de agenda komen te staan. Maar ik was adviseur en had niet echt wat te zeggen. De politiek verantwoordelijken nemen de beslissingen. Dat is het verschil tussen een technocratie en een democratie. In een democratie moet je aanvaarden dat politici andere keuzes maken dan jij zou doen op basis van kennis en kunde. Bij de Raad van State zit ik aan het einde van de beleidsketen, bij het wetsontwerp. Er zijn wel mogelijkheden om te beïnvloeden, maar die zijn vele malen kleiner. De echte beslissingen zijn al genomen en wij toetsen of het allemaal goed geregeld is. Mijn grootste beïnvloedingsmogelijkheid was mijn tweewekelijkse column in de

Volkskrant gedurende 15 jaar. De ideeën die ik daar neerzette, soms ironisch en terloops, maar toch serieus, hadden meer invloed, ook op politici.

Eigen ouder worden

U bent onlangs 65 geworden en blijft doorwerken, bent u een rolmodel voor anderen?

Ik zie mezelf niet als rolmodel. Het is eerder ironisch dat ik nu uitvoer wat ikzelf adviseerde in het WRR-rapport. Dat is toevallig. Toen ik besepte dat ik over twee jaar moest stoppen met werken en me afvroeg of ik misschien eerder weg zou gaan, kwam de mogelijkheid bij de Raad van State te werken. Omdat ze in je investeren, kun je niet na twee of drie jaar weglopen. Toen ik hiervoor koos wist ik dus dat ik tot mijn 70^e zou doorgaan. Ik vind dat ook prettig want ik voel mij nog helemaal niet oud.

Heeft u zelf een rolmodel of inspiratiebron voor het ouder worden?

De levenscurve van Bernhard Lievegoed inspireert mij: je komt in een neergaande curve terecht, maar het is de kunst om weer een nieuwe knik te nemen naar boven, vitaal, actief. Dan, tien jaar later, komt de echte top van de berg en zie je alleen nog je laatste dal. Dat vind ik een mooi beeld. Het betekent dat je actief moet blijven en dat spoort met mijn opvattingen over welzijn. Welzijn is activeren. Oudere generaties moeten bij blijven dragen, relaties behouden met de jongere generaties en niet verzinken in passiviteit. Dat kunnen ze vooral zoeken in generativiteit, het overdragen op jongere generaties, niet alleen financieel maar ook sociaal en cultureel, ook de verhalen van vroeger.

Hoe ziet uw leven er over pakweg 10 tot 15 jaar uit? En uw ideale zorg?

Tja... ik hoop dat ik mijn leven dan nog vorm kan geven en actief kan blijven in de schrijverij. En dat ik mijn netwerk kan behouden. We hebben tegenwoordig kleinere gezinnen dan vroeger, maar vrienden vullen dat voor een deel op. Ik leer mijn vrienden nu opnieuw kennen, op een andere manier. Tijdens onze studententijd waren we heel hecht met elkaar. Na de studie ging iedereen zijn eigen weg. En nu, later, komen we weer bij elkaar terug.